

Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2002, C. 4, s. 12, ss. 49-70.

İbn Battûta'ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri

İsmail Hakkı GÖKSOY*

ABSTRACT

Ibn Battûta, one of the famous Muslim traveller of the XIVth century, had travelled over the most of the Muslim countries of his time, and while going to China from India for a mission called at some of the harbour cities of Southeast Asia. This paper essentially deals with the extent and importance of his accounts based on his trips and observations in his book of travel with regard to the harbour cities and other places visited by him in Southeast Asia. While sailing through Samudra-Pasai, Mul-Cava and Tawalisi and visiting these countries and their harbour cities, the informations based on his observations and given by him in his book were examined by comparing them with those of other sources and their authenticity were reviewed in some detail. Although we have traced some uncertain remarks needed to be explained in the concerned passages of his book which became a subject of our study, it can be concluded that the most of his accounts concerning with this region are generally in accordance with the other historical facts.

Keywords: *Ibn Battûta, Book of Travel, Southeast Asia, Islamic History, Samudra, Pasai.*

1. İbn Battûta ve Seyahatnamesi.

Tarihin bilgi kaynaklarından biri de, hiç şüphesiz seyyahların gezi ve gözlemlerine dayanarak hazırladıkları seyahatname türü eserlerdir. İşte bu tür eserlerin en ünlülerinden ve en güvenilirlerinden biri de, Kuzey Afrikalı meşhur müslüman seyyah İbn Battûta seyahatnamesidir. XIV. yüzyıl İslam

*Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi.

dünyasının adeta bir fotoğrafını sunan İbn Battûta, 24 Şubat 1304 (17 Recep 703) tarihinde Fas'ın Tanca şehrinde doğmuştur. Yayıgın olarak İbn Battûta, bazen de Muhammed et-Tancî adlarıyla bilinen seyyahımızın tam künyesi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî'dir.¹ Ailesi Berberi Levâtî kabilesine mensup olup, Berka'dan buraya göç etmiş ve kadılık mesleğiyle tanınan bir ailedir. Nitekim, İbn Battûta eserinde "kaza ve meşihat benim ve atalarımın mesleğidir" diyerek bu gerçeği açıkça ifade etmektedir. Kendisi de, seyahati sırasında Hindistan'ın Delhi şehrinde ve seyahati sonrasında da Fas'ın çeşitli yerlerinde kadılık yapmış ve Merini Hanedanlığı'nın Tamesna kadısı iken 1369 (h.770) yılında vefat etmiştir.²

İbn Battûta seyahatnamesi, Arapça olarak *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılmakta ve literatürde ise *Rihletü İbn Battûta (İbn Battûta Seyahatnamesi)* adıyla bilinmektedir. Eser, seyyahın yaklaşık 28 yıl süren gezileri sırasında tuttuğu notlara dayanmaktadır. Seyyah memleketine döndükten sonra Fas'taki Meriniler hükümdarlarından Ebû İnan Fâris'in himayesine girmiş ve onun arzusu üzerine seyahat notları katipten İbn Cüzey el-Kelbî tarafından kaleme alınmıştır. İbn Cüzey, ham metin olarak aldığı notları bazen kısaltarak bazen de küçük ilaveler yaparak eseri kitaplaştırmıştır. Ancak, eserin mukaddimesini yazan İbn Cüzey'in esere fazla müdahale etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim o, eserin mukaddime kısmında eseri yazmakla emredildiğini belirttikten sonra onu nasıl kaleme aldığını şu ifadelerle anlatmaktadır: "Şeyh Ebû Abdullah'ın sözlerini naklederken onun maksadını tam olarak anlatan kelimeleri kullandım ve çok defa da nasıl söylediyse, aslını ve fer'ini bozmadan öylece aktardım; bahsettiği hikayelerin ve haberlerin aslı nedir diye araştırmadan aynen yazdım. Çünkü üstadımız aktardıklarını değerlendirme sırasında en iyi yolu tutmuş, aslı astarı olmayan haberler için güvensizliğini bildiren sözler söylemiştir. Ben, yer ve kişi adlarından problemliler olanları halletmek ve hareketleri belirtmek suretiyle kitabı daha verimli hale getirmeye çalıştım. Yabancı isimlerden açıklaması benim için mümkün olanlarını, okuyanın kafasında karışıklığa sebep olmamak üzere açıkladım".³

- 1 Bazı Türkçe kaynaklarda İbni Batuta şeklinde yazılan seyyahımızın adı, bu çalışmada Arapça aslına uygun olarak İbn Battûta yazılışı tercih edilmiştir.
- 2 *İbn Battûta'nın hayatı hakkında bkz., İsmet Parmaksızoğlu (haz.), İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.I-VI (Önsöz bölümü); Mehmet Şeker, İbn Bututa'ya Göre Anadolu'nun Sosyol-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.9-10; A. Sait Aykut, "İbn Battûta", İslam Ansiklopedisi (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, XIX, s.361-368; İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battûta", İslam Ansiklopedisi (İA), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1940-1974, V/2, s.708-711; A. Miqueł, "İbn Battûta", Encyclopedia of Islam, New Edition, E. J. Brill, Leiden 1954-?, III, s.735-736.*
- 3 *Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr), I-II, Sadeleştiren ve Baskıya Hazırlayan: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s.12.*

Eserin sonuna düşülen kayıtlardan ilk yazımının 13 Aralık 1355 (3 Zilhicce 756) tarihinde son bulduğu ve metin üzerindeki tashihlerin de Şubat 1356'da (Safer 757) tamamlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim, İbn Cüzey eserin yazımını bitirdikten sonra "İbni Cüzey der ki, ..." diye başlayan kendi adına bir paragraf daha ilavede bulunarak İbn Battûta'yı "asrın seyyahı" olarak tavsif eder ve "bu eserin yazılması hicri 757 senesi Safer ayında tamamlandı" kaydını koyar.⁴

İbn Battûta seyahatnamesinin şimdiye kadar gerek Batıda gerekse İslam ülkelerinde, özellikle son iki asırda çeşitli Arapça neşirleri ile Fransızca, İngilizce ve diğer Batı ve Doğu dillerinde tercümeleri yapılmış ve eser üzerinde çok sayıda kısmî ve farklı alanlar çerçevesinde çalışmalar yürütülmüştür. Bunlar arasında, C. Defremery ve B. R. Sanguinetti tarafından *Voyages d'Ibn Batoutah* (I-V, Paris 1853-1858, Frankfurt 1994) adıyla yapılan Arapça metin dahil Fransızca tercümesi, Batıda yapılanların ilkinin teşkil etmektedir. İngilizce'de yapılan en iyi tercüme ve şerhler arasında H. A. R. Gibb'in *The Travels of Ibn Battuta* (I-III, Cambridge 1958-1971) adlı çevirisi bulunmaktadır. Arap dünyasında da birçok neşirleri yapılmış olup, Abdülhâdi et-Tâzî'nin *Rihletü İbn Battûta* (I-V, Rabat 417/1997) adıyla yaptığı neşri, en ciddi açıklamalı neşirlerden biri sayılmaktadır. Türkçe'de ise Mehmed Şerif Paşa'nın Defremery – Sanguinette nüshasını esas alarak yaptığı *Seyahatname-i İbni Battûta* (I-III, İstanbul 1315-1319) adlı üç ciltlik Osmanlıca çevirisi önemlidir. Bu çeviri, Mümin Çevik tarafından sadeleştirilerek *İbni Batuta Seyahatnamesi* (I-II, İstanbul 1983) adıyla yeniden basılmıştır.⁵

İbn Battûta'nın yaşadığı devir ve gezip gördüğü yerler, İslam tarihinin daha çok Moğollar sonrası Türk devrine rastlamaktadır. Nitekim, XIV. yüzyıl İslam dünyasının çoğu yerinde, özellikle Anadolu, Mısır, Arap memleketleri, Türkistan ve Hindistan coğrafyasında yönetici olarak Türkler hakim durumdadırlar. Bu sebeple eser Türk tarihi açısından da fevkalade bir öneme sahiptir. Kendi türünde yazılan eserler arasında mübalağa ve hayal mahsulü bilgilere fazla yer vermeyen ve daha çok gözleme dayalı bilgiler sunan önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bununla birlikte birçok seyyahın yaptığı gibi İbn Battûta'nın da daha önce yazılmış bazı eserlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, eser hakkında yapılan çeşitli araştırmalarda onun Volga nehrinin kuzey kısmına ait bilgileri eski coğrafyacıardan aldığı, Bulgar şehrine ve karanlıklar ülkesine seyahatinin tamamen uydurma olduğu, hatta İstanbul'a seyahati ise inandırıcı olmadığı ileri sürülmüştür.⁶

Tüm bu eleştirilere rağmen, İbn Battûta'nın seyahatnamesi kıymetli bilgilerle dolu bir hazine niteliğindedir. Coğrafya bakımından Afrika'nın doğu ve batı sahilleri, Hindistan, Güneydoğu Asya ve Çin hakkında verdiği yeni

4 Muhammed et-Tancî, *İbni Batuta Seyahatnamesi*, s.508.

5 *İbn Battûta seyahatnamesinin neşri, tercümesi ve üzerinde yapılan araştırmalarla ilgili literatür için bkz., A. Sait Aykut, "İbn Battûta", DİA, XIX, s.365, 367-368.*

6 İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battûta", İA, V/2, s.709-710.

bilgiler, İslam coğrafya birikimine kıymetli katkılar sağlamıştır. Özellikle Anadolu, Türkistan, Mısır ülkeleri hakkında verdiği bilgiler, diğer eserlerle de teyit edilebilmektedir. Eser, İbn Battûta'nın gezip gördüğü toplumların sosyal hayatı, adetleri, inançları, töreleri, yiyecek ve içecekleri, dini önderleri, bayram ve matem günleri, kutlamaları ve giysileri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesi sebebiyle sosyal ve kültürel tarih açısından da muhtevalı bir kaynak niteliği taşımaktadır.

İbn Battûta, seyahatine 14 Haziran 1325 (2 Recep 725) tarihinde 22 yaşında iken başlamış ve seyahati yaklaşık 28 buçuk yıl sürmüştür. 1353 yılı sonlarında seyahatini tamamlayarak memleketi Fas'a dönmüştür. Seyahat güzergahını⁷ şu şekilde özetlemek mümkündür: seyahatine doğduğu şehir olan Tanca'dan başlayan İbn Battûta, hac farızasını yapmak üzere Kuzey Afrika sahillerini takip ederek önce Mısır'a ulaşır. Deniz yoluyla Cidde'ye geçmek istese de, karışıklıklar sebebiyle tekrar Kahire'ye dönüp, Suriye üzerinden Hicaz'a gider. Burada ilk haccını yaptıktan sonra, Irak, İran ve Mezopotamya bölgesini gezer ve tekrar Mekke'ye döner. Daha sonra Yemen'e geçen İbn Battûta, San'a ve Aden gibi önemli yerleri gezer ve deniz yoluyla Doğu Afrika'ya gider. Burada Somali, Kenya ve Zengibar gibi ülkeleri dolaştıktan sonra deniz yoluyla tekrar geri dönerek Umman, Bahreyn ve Yemame bölgelerini dolaşır. Hicaz-Suriye-Lazkiye yoluyla bir Ceneviz gemisine binerek Alanya'ya gelir. Oradan Antalya, Isparta, Eğirdir, Denizli, Konya, Erzurum, Kayseri, İzmir, Manisa, Bursa, İznik, Kastamonu gibi Anadolu şehirlerini dolaşır. Sinop'tan gemi ile Kırm'a geçer ve Dest-i Kıpçak ülkesini gezdikten sonra Özbek Han'ın ordugahına ulaşır; oradan da kuzeydeki Bulgar şehrine gider. Bu arada Karadeniz sahilini takip ederek İstanbul'a gelir. Tekrar Özbek Han'ın şehrine dönerek Harezmi, Maverainnehr, Horasan'ı dolaşır. Afganistan üzerinden Hindistan'a geçen İbn Battûta, burada Delhi Türk Sultanlığı'nın hükümdarı Muhammed Tuğluk Şah'ın himayesine girer ve onun arzusu üzerine yaklaşık 7 yıl Delhi'de kalarak kadılık hizmetinde bulunur.

1342 yılı başlarında Muhammed Tuğluk Şah'ın emri ile ve resmi elçisi sıfatıyla Çin'e gitmek üzere yola çıksa da, çeşitli zorluklarla karşılaşması üzerine bunu gerçekleştiremez ve Hindistan'ın güney ve batı sahillerini dolaştıktan sonra Maldiv adalarına geçerek oradaki müslümanların 1,5 yıl kadılığını yapar. Daha sonra Seylan adasına, oradan da Bangladeş'e geçen İbn Battûta, Berehnekar olarak adlandırdığı Andaman adasına, oradan da Sumatra adasına ulaşır. Malaka Boğazı üzerindeki Kakulla limanına ve Hindi-Çin yarımadasında olduğu tahmin edilen Tavalisi ülkesine uğradıktan sonra Çin'in Zeytun limanına varır. Kanton limanını ve başkent Pekin'i ziyaret ettikten sonra, tekrar Malaka Boğazı yoluyla Sumatra adasına geri döner. Sahildeki Samudra-Pasai liman şehrinde iki ay kaldıktan sonra Hint sahillerini takip ederek Basra Körfezi'ne ulaşır. Bağdat-Suriye yoluyla Hicaz'a gider,

7 Seyahat güzergahının harita üzerindeki gösterimi için bkz., A. Sait Aykut, "İbn Battûta", DİA, XIX, s.366. Ancak bu haritada Cava adasına uğraması gösterilmemiştir.

oradan da Mısır üzerinden Mayıs 1349 (Safer 750) tarihinde Tunus'a ulaşır. Sardunya adasını ziyaret edip, Cezayir limanına uğradıktan sonra ülkesi Fas'a geri döner. Fas'ta bir sene kaldıktan sonra Cebel-i Tarik Boğazı üzerinden Endülü's'e geçer ve Kurtuba gibi belli başlı şehirleri gezip görür. Daha sonra da Afrika'nın batı ve iç kesimlerine, yani Mali, Büyük Sahra, Nijer, Tinbukti gibi yerlere seyahat eden İbn Battûta, 1353 yılı Aralık (Zilkade 754) ayında Fas'a geri döner. Bu sırada 49 yaşındadır. İbn Battûta, 1369 (770) yılında burada vefat eder.⁸

2. İbn Battûta'nın Ziyaret Ettiği Güneydoğu Asya Memleketleri.

İbn Battûta, Hindistan'dan Çin'e giderken eski uluslararası deniz ticaret güzergahını takip etmiş ve bugünkü Malezya ve Endonezya devletlerinin bulunduğu Güneydoğu Asya bölgesindeki bazı önemli liman kentlerine de uğramıştır. Bengal Körfezi'nden çıktıktan sonra önce Berehnekar olarak adlandırdığı ve bugün Andaman adası olarak tahmin edilen yere gelmiştir. İbn Battûta'nın bura halkını tavsifi, büyük ölçüde daha önceki müslüman Arap coğrafyacıların ve seyyahların Andaman ve Nikobar'ı tanımlarına benzerdir. Çünkü, İbn Battûta'dan yaklaşık yarım yüzyıl önce bölgeyi gezen Batılı meşhur seyyah Marko Polo da, her ne kadar adanın içine girmese de, rehberi ve gemi kaptanının anlattıklarına dayanarak Andaman halkının köpek suratlı insanlara benzediğini, henüz daha medenileşmediğini ve başlarında da bir hükümdarın olmadığını belirtir.⁹ Ancak, İbn Battûta'nın bura hakkındaki fillerle dolu bir ülke ve başında hükümdarı bulunan teşkilatlı bir devletin varlığıyla ilgili anlatımı, daha önce anlatılanlara uymamaktadır. Çünkü o, bura hükümdarının file bindiği halde kendisini ziyaret ettiğini, halkın ne Hindu ne de herhangi bir inanca bağlı olduğunu, erkek ve kadınların hâla yarı çıplak olarak dolaştıklarını, meskenlerinin üzeri otlarla örtülü kamış evlerden meydana geldiğini ve yabancılarla alış-veriş yaptıklarını söylemektedir. İbn Battûta, onların arasında Bengal ve Cava ahalisinden bir miktar müslüman dahi bulunduğunu ve bu müslümanların yerli halktan ayrı bir yerde yaşadıklarını belirtir.¹⁰

Diğer taraftan İbn Battûta üzerine araştırma yapanlardan bazıları Berehnekar'ın bugünkü Myanmar'ın (eski Burma) güney sahillerindeki bir yerde (muhtemelen Cape Negrais bölgesinde) olma ihtimali üzerinde de durmuşlardır.¹¹ Ancak, Berehnekar'ın bugünkü Andaman veya yakınındaki Nikobar

8 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, yayıncının önsüz bölümü, s.5-6; A. Sait Aykut, "İbn Battûta", DİA, XIX, s.361-363; İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battûta", İA, X/2, s.708-710.

9 Marko Polo, Marko Polo Seyahatnamesi, I-II, Yayıncı Hazırlayan: Filiz Dokuman, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz, II, s.140-141.

10 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.452-453.

11 G. R. Tibbets, A Study of the Arabic Texts Containing Material on Southeast Asia, E.J. Brill, Leiden/London 1979, s.97,155; Tatsuro Yamamoto, "On Tawalisi Described by İbn Batuta", Studies on İbn Battuta: Collected and Reprinted (ed:Fuat Sezgin), IV, Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science, Frankfurt am Main 1994, s.204.

adası olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü, gerek bura halkının köpek yüzü insanlar olarak tavsifi gerekse deniz yolu güzergahının buradan geçmesi ve bundan dolayı da daha sonraki yıllarda az sayıda müslümanın varlığı bu görüşü desteklemektedir. Marko Polo'nun teşkilatlı bir devlet yapısı olmadığı iddiasına gelince, muhtemelen başlangıçta kabilesel bir yapının veya küçük, önemsiz bir yöneticinin varlığı söz konusu olduğundan bu şekilde algıladığı söylenebilir. Nitekim, Marko Polo bizzat adaya inip şahsi gözlemde de bulunmuş değildir.

İbn Battûta, Berehneğar'da sadece birkaç gün kalır ve limanından ayrıldıktan sonra 25 günlük bir deniz yolculuğunun ardından "Cava" adası olarak adlandırdığı Sumatra adasına, yani Samudra-Pasai Sultanlığı'nın liman kentine, başka bir ifadeyle Pasai liman kentine varır. O, eserinde Pasai kelimesini zikretmez, ancak liman kentinde evlerin bulunduğu yerleşim yerini "Serha" olarak adlandırır. "Samudra" ise liman kentinden birkaç kilometre içerdeki sultanlık merkezinin bulunduğu yere denilmektedir. Biraz içerdeki sultanlık merkezi olan Samudra Pasai sultanının sarayında 15 gün misafir olduktan sonra, bizzat sultan İbn Battûta için bir Çünk hazırlatıp gerekli yolluğu ve bir de refakatçi verdikten sonra yola koyulur. 21 gece yol aldıktan sonra "Mul-Cava" olarak adlandırdığı yere varır. Burası bizzat Cava adasının kendisi olma ihtimali yüksektir. Burada 3 gün kaldıktan sonra, 37 gün denizde uzun ve zorlu bir yolculuk yapar ve en sonunda Büyük Okyanus (Bahrü'l-Kahir) sahilinde yer aldığını söylediği Tavalisi ülkesine ulaşır. Birkaç gün burada kaldıktan sonra Çin'e hareket eder. İbn Battûta, Çin'den dönüşünde de tekrar Sumatra adasına uğrar ve Samudra-Pasai sultanının sarayında iki ay misafir kalır. Dolayısıyla İbn Battûta'nın Güneydoğu Asya'da ziyaret ettiği yerler arasında esas itibarıyla Samudra, Mul-Cava ve Tavalisi ülkesi bulunmaktadır ve bu yerler hakkında seyahatnamesinde önemli bilgiler vermektedir. İşte ileriki sayfalarda bu yerler hakkında onun verdiği bilgi ve anlatımları daha ayrıntılı olarak ve diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırarak değerlendirmeye çalışacağız.

a-) Samudra-Pasai.

Marko Polo'nun ziyaretinden yaklaşık yarım asır sonra Sumatra adasını ziyaret eden İbn Battûta, Samudra-Pasai Sultanlığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Özellikle bu sultanlık hakkında verdiği bilgilerin ilk elden ve güvenilir olması, sultanlığın saray geleneklerinden bahsetmesi, dini eğitim ve dini hayat hakkında önemli malumatlar vermesi kayda değerdir. İbn Battûta, Samudra-Pasai'de 1345 yılı sonları ile 1346 yılı başlarında Çin'e yolculuğu sırasında 2 hafta ve Ortadoğu'ya dönüş yolculuğunda ise 2 ay olmak üzere yaklaşık iki buçuk ay kalmıştır.

İbn Battûta, Cava olarak adlandırdığı Sumatra adasını yeşili ve ağacı bol bir ada olarak tavsif eder. Sumatra, eski mahalli dildeki Samudera kelimesinin Arapça'da, İbn Battûta'nın da kaydettiği gibi, "Sumatrah" veya "Samutrah" olarak yazılmasıdır. İbn Battûta, Sumatra'daki ağaçların çoğunu Narcil (Hint cevizi), Fufel, Karanfil, Ud-i Hindi, Şeki, Berki, Anbe, Çumun, Tatlı

Turunç ve Kafur'un teşkil ettiğini söyler. Sumatra halkı, alışverişlerini kalaydan kesilmiş dirhem şeklindeki paralar ile halis maden halinde basılmış Çin altınları şeklindeki paralarla yaparlar; Sumatra adasında itriyatın çoğu henüz müslüman olmayan iç kesimlerde olup, müslümanların olduğu sahil yerlerde ise daha azdır.

İbn Battûta'nın Samudra limanı olarak bahsettiği yer, aslında sahildeki "Bender Pasai" denilen Pasai limanıdır. Esas Samudra şehri ise biraz daha içeride bulunmaktadır. O, Pasai limanına vardığında bura halkından bazıları onu küçük gemilere binerek yanlarında getirdikleri Hindistan cevizi, muz, anbe ve balık olduğu halde karşılaşmışlardır. Bunları gemilerdeki tüccarlara hediye etmek adetleri olup, karşılığında da her tüccar gücüne göre onlara mükafat verirmiş. "Emirü'l-Ma" olarak adlandırdığı liman ağasının naibi Behruz, İbn Battûta'yı sıcak bir şekilde karşılaşmış ve gemiye çıkarak tüccar ve yolcuları kontrol ettikten sonra karaya çıkmalarına izin vermiştir. Limanın bulunduğu yeri İbn Battûta büyük bir köy olarak tavsif eder ve mahalli halk tarafından "Serha" adı verilen evler bulunduğunu söyler. Esas şehir ile liman arasındaki mesafe ise, 4 mil civarındadır. Naib Behruz, sultana bir mektup yazarak İbn Battûta'nın gelişini haber verir. Sultan da onu karşılamak üzere Emir Dolesa, Kadı Şerif Emir Seyyid Şirazî, Taceddin İsfahanî ve diğer bazı fakihleri görevlendirir. Bunlar aslen İslam dünyasının diğer bölgelerinden, yani bugünkü İran'ın Şiraz ve İsfahan şehirlerinden gelip, Samudra-Pasai sarayında hizmet eden müslüman alimlerdir. İşte İbn Battûta da onların eşliğinde atlara binerek Sultanın payitahtının bulunduğu Samudra'ya varırlar. İbn Battûta, burasını surları ve burçları ahşapla çevrili büyük ve güzel bir şehir olarak nitelendirir. Cava sultanı olarak nitelediği sultanın adı Melik ez-Zahir'dir. İbn Battûta onu şöyle tavsif eder:

"Fazilet sahibi hükümdarlardan olup, Şafii mezhebine mensuptur. İlim ehlini sevdiği için, bunlar kıraat ve müzakere için meclisinde hazır bulunurlar. Çok cihad ve gaza eder. Mütevazi olup, Cuma namazına yürüyerek gider. Tebeası dahi Şafii'dir. Cihadı severler. Sultanları ile beraber gazaya giderler. Civarlarında bulunan kafirlerin hepsine üstün gelirler. Kafirler sulh olmak için onlara cizye verirler."¹²

İbn Battûta ve karşılama heyeti sultanın sarayına yaklaştığında yolun iki kenarına dikilmiş mızraklı askerlerin yanına gelince, atlarından inerler. Sultanın "umdetü'l-mülk" unvanıyla anılan naibi onları ayakta karşılayarak musafaha ile selamlar ve misafirlerin gelişlerini de hizmetçileri vasıtasıyla sultana bildirir. Ardından bir süre dinlenmek üzere "Ferdhane" denilen saraydaki bir odaya götürürler ve orada ipekli ve pamuklu kumaşlardan yapılmış mahalli elbiseleri giyerler. Orada çoğu pirinçle yapılmış yemekleri yerler ve leziz meşrubatlardan içerler. Daha sonra da sarayın bahçesi içinde ahşaptan yapılmış bir eve inerler ve orada Naib ve Emir Dolesa ile beraber otururlar. İbn Battûta, Emir Dolesa ile daha önceden tanıştırlar ve onunla bir süre

sohbet ederler. Çünkü Emir Dolesa, sultanın elçisi olarak diplomatik bir misyon için daha önce Delhi'ye gitmiş ve orada İbn Battûta ile tanışmıştır. İbn Battûta, "Sultan ne zaman görülür?" diye sorduğunda Emir Dolésa, "Bize gelen adamın yorgunluğunun çıkması ve zihninin dinlenmesi için ancak 3 gün bekledikten sonra sultanı selamlamak adettir" cevabını verir. Bunun için İbn Battûta 3 gün bekler ve Cuma gününe rastlayan dördüncü günü Cuma namazının akabinde sultanın huzuruna çıkarılır. Yanında Kadı Emir Seyyid Şirazi ve onun talebeleri ile birlikte musafaha ederler. Sultan onu sağında bir yere oturarak Sultan Muhammed, yani İbn Battûta'nın uzun yıllar sarayında kaldığı Delhi Sultanı Muhammed Tuğluk Şah ve kendisinin seyahatleri hakkında bazı sualer sorar. Daha sonra da ikinci namazı vaktine kadar Şafi mezhebinin fıkhı üzerinde müzakere ederler. İkinci namazından sonra Sultan üzerine giydiği fakihlere mahsus elbiseyi çıkarır ve hükümdarlık elbisesini giyer. Bilhassa Cuma günleri camiye fakihlere mahsus elbiseden giymiş olduğu halde yürüyerek camiye gelmesi bir kraliyet adettir.¹³

İbn Battûta sultanın camiden saraya dönüş merasimini de izler. Sultan, bir file binerek camiden saraya döner. Sultan file bindiği zaman, maiyetinin ata binmesi, eğer onun ata binmesi halinde ise diğerlerinin file binmesi adettendir. İlim ehli her zaman sultanın sağ tarafında yer alır. Genellikle, sultan file, diğer devlet görevlileri de ata binerek saraya gelirler. Sultan filin üzerinde iken, sarayın kabul dairesinde vezirler, emirler, katipler, devlet ricali ve ileri gelen askerler saflar teşkil ederek sultanı selamlarlar. Her grup sultanı sırayla selamladıktan sonra kendilerine tahsis edilmiş olan makamlarına dönerler. Önce ilk safta bulunan vezirler, katipler, sonra da umera grubu, daha sonra da alimler, nedimler, hekimler, şairler, ileri gelen askerler, hadimler ve nihayet köleler selamlarlar. Daha sonra sultanın sağ ve solunda ellişer tane süslenmiş fil ile 100 tane nevbet atı dizilmiş olduğu halde hacipler huzura gelir; ardından da erkeklerden oluşan saz takımı gelip, sultanın önünde şarkı söylerler. Üzerlerinde ipekten örtüler, ayaklarında halka ve yularları sırmalı ipekten mamul olan atlar getirilir ve onlara sultanın önünde raks ettirilir. İbn Battûta daha önce bir benzerini Hindistan'da Delhi sultanının sarayında gördüğü bu merasime çok hayret eder.¹⁴ Dolayısıyla, Samudra-Pasai Sultanlığı'nın saray gelenekleri bazı mahalli unsurların yanı sıra büyük ölçüde Delhi Türk Sultanlığı'nın adetlerine benzemektedir.

İbn Battûta, Samudra şehrinin etrafının surlarla çevrilmesi hikayesini de şöyle anlatır: Bir gün sultanın kardeşinin oğlu emirlerden birinin kızına aşık olur ve onunla evlenmek ister. Ancak, memleketin adeti üzerine ister emir ister tacir olsun, kızı varsa kızını evlendirebilmesi için önce sultandan müsaade alması gerekir. Sultan güvendiği bir kadını kıza göndererek onu görüp sonra da kendisine tarif eder. Eğer sultan kızı beğenirse, onunla nikahlanır. Halk ta kızlarının bizzat sultan tarafından nikahlandırılmasını bü-

13 *Muhammed et-Tançf*, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.454-455.

14 *Muhammed et-Tançf*, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.455.

yük bir şeref vesilesi addederler. Kızın babası sultandan yeğenin evliliği için izin istediği zaman, sultan buna olur vermez ve kızı kendisine nikahlar. Bir süre sonra sultan bir aylık mesafede bulunan düşmana karşı gazaya çıktığı zaman, yeğeni isyan eder ve Samudra şehrine girerek saltanat iddiasında bulunur. Halkın bir kısmı onun sultanlığını kabul etmişse de, çoğu reddeder. Durumu haber alan amcası geri dönünce, yeğeni mümkün olan mal ve zahire ile sevdiği kızı alıp kafir memleketi olan Mul-Cava'ya kaçar. İşte bu olaydan sonra Sultan Samudra şehrinin etrafının surlarla çevrilmesini ister ve öyle yapar.¹⁵

İbn Battûta, Samudra-Pasai sultanının sarayında iki hafta kaldıktan sonra Çin'e gitmek üzere ayrılır. Çin'den Hindistan'a dönüş yolunda da tekrar Samudra şehrine uğrar. Yolculuğunu dahi Çin'in sahilindeki Zeytun şehrinde Sumatra'ya kadar bu sultanlığa ait bir gemi ile yapar. Zeytun'dan hareket ettikten sonra önce Tavalisi ülkesine 10 günlük deniz mesafesinde yaklaşır. Ancak havanın bozuk olması sebebiyle denizde 2 ay kadar kaldıktan sonra tekrar Samudra şehrine varır. O tarihlerde, Samudra-Pasai Sultanı Melik ez-Zahir henüz bir gazadan dönmüştür. Birçok esir getirmiş olduğundan, onlardan 2 cariye ve 2 köle de İbn Battûta'ya hediye etmiştir.¹⁶

İbn Battûta, bu dönüş yolculuğu sırasında Samudra-Pasai sarayında sultanın oğlu ile kardeşinin kızının düğünlerini de izleme imkanı bulmuştur. Sultanın ülkesinde 2 ay kaldıktan sonra, kendisine çeşitli hediyeler ihсан edilip, gitmesine izin verilmiştir. İbn Battûta bu düğün merasimini şöyle anlatmaktadır:

"Kabul salonunun ortasına ipek kumaşlarla örtülmüş büyük bir minber konulduğunu gördüm. Gelin, yüzü açık olarak, köşk içinden yürüyerek geldi. Yanında Sultan, Emirler ve Vezirlerin hatunlarından 40 kadar hatun bulunup, gelinin eteklerini tutuyorlardı. Bunların yüzü açık olup, salonda bulunanlar kendilerini görüyorlardı. Fakat bunlar yüzlerini yalnız düğünlerde açarlar. Gelin minbere çıktı. Önünde erkek ve kadınlardan müteşekkil saz takımı çalıyor oynadı. Damat ise, sırtında bir taht ve onun üstünde sayebana benzer kubbe bulunan bezenmiş bir file binmiş olarak geldi. Başına bir taç giymişti. Her iki yanında Melikzadeler ve Emirlerden tahminen 100 kişi vardı. Bunların hepsi beyaz giyinmiş olup, müzeyyen atlara binmişlerdi. Başlarında mürassa serpuşlar vardı. Hepsi damadın akranı olup, içlerinde sakallı yoktu.

Damat girince, halka dinar ve dirhem saçıldı. Sultan yüksek bir yerde oturarak, bu durumu temaşa etti. Oğlu filden inerek babasının ayağını öptükten sonra gelinin yanına, minbere çıktı. Gelin ayağa kalkıp, damadın elini öptü. Sonra damat onun yanına oturdu. Hatunlar gelinin yanında yelpaze sallıyorlardı. Sonra Fufel ve Tenbul getirildi. Damat, eliyle bunlardan alıp gelinin ağzına koydu. Arkasından gelin de aynı şeyi kocasına yaptı.

15 *Muhammed et-Tançî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.455-456.*

16 *Muhammed et-Tançî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.474-475.*

Bundan sonra damat ağzı ile bir Tenbul yaprağı alıp gelinin ağzına koydu. Gelin de güvey gibi yaptı. Bu hadise herkesin gözü önünde cereyan etti. Bunu müteakip gelinin üzerine bir perde örtülerek minber, üzerinden gelin ve güvey olduğu halde, köşk içine götürüldü. Davetliler yemek yedikten sonra dağıldılar.”¹⁷

Ertesi gün sultan oğlunu veliaht tayin eder ve halk da ona biat eder. Veliiaht halka elbise ve altın olarak pek çok ihsanlarda bulunur. İbn Battûta, burada 2 ay kaldıktan sonra kendisine Ud, Kafur, Karanfil ve Sandal hediye edildikten sonra gitmesine izin verilir.¹⁸

İbn Battûta'nın Samudra-Pasai sultanlığı hakkında verdiği bilgiler esas itibariyle bunlardan ibarettir. Ancak, onun verdiği bilgiler hakkında çeşitli tenkitler de yapılmıştır. Bazı yazarlar, onun zikrettiği Melik ez-Zâhir adından 1297-1326 yılları arasında hükümdarlık yapan ve Melik es-Salih'in oğlu Muhammed Melik ez-Zâhir olduğunu söylemişler ve İbn Battûta'nın yanlış bilgi verdiğini iddia etmişlerdir. 12 Zilhicce 729 (1326) tarihini taşıyan mezar kitabesinin ahiren ortaya çıkması ile tezat teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan, İbn Battûta'nın 1345 yılında görüştüğü ve eserinde adı geçen Melik ez-Zâhir'in, gerçekten 1326 yılında ölen Melik es-Salih'in oğlu Muhammed Melik ez-Zâhir olmadığı, bilakis onun oğullarından Sultan Ahmed olduğu ileri sürülmüştür.¹⁹ Nitekim, aynı yörede bulunan Kraliçe Mihrahşah'a ait bir mezar taşın üzerinde “Kral Salih'in oğlu Sultan Muhammed'in oğlu Sultan Ahmed'in oğlu Zeynel Abidin'in kızı Kraliçe Mihrahşah” ibaresi yazılı olup, kraliçenin de 17 Zilhicce 831 (27 Eylül 1428) tarihinde vefat ettiği belirtilmektedir.²⁰

Ancak, İbn Battûta'nın zikrettiği Melik ez-Zâhir, Samudra-Pasai sultanının esas adı değildir. Yakın dönemlerde yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde bulunan mezar taşları kitabelerindeki bilgiler ve sikkeler ışığında, Melik ez-Zâhir adının sultanın esas adı olmadığı ve bunun daha sonra bir unvan ve silsile olarak kullanılmasının söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Nitekim, Samudra-Pasai kraliyet sarayı çevresinde 1973 yılında yapılan kazılarda 11 tane dirhem şeklinde kesilmiş paralar bulunmuş ve üzerlerindeki yazılardan konu açıklığa kavuşmuştur. Bu paraların bazılarının üzerinde Sultan Muhammed Melik ez-Zâhir, Sultan Mahmud Melik ez-Zâhir, Sultan Ahmed Melik ez-Zâhir, Sultan Alaeddin ve Sultan Abdullah adları yazılıdır.²¹ Buna göre, ikinci Samudra-Pasai hükümdarı Sultan Muhammed Melik ez-Zâhir'den (ö.1326) sonra, üçüncü sultan Mahmud Melik ez-Zâhir (1326-1345), ondan sonra dördüncü sultan Mansur Melik ez-Zâhir (1345-1346),

17 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.475.

18 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.475.

19 İbrahim Kafesoğlu, “İbn Battûta”, İA, V/2, s.709.

20 Mezar taşları hakkında bkz., N. A. Baloch, The Advent of Islam in Indonesia, National Institute of Historical and Cultural Research, Islamabad 1980, s.41-44.

21 Komisyon, “Samudera Pasai Kerajaan”, Ensiklopedi Islam, Ichtiar Baru van Noeve, Jakarta 1997, IV, s.247-248.

ondan sonra da beşinci sultan Ahmed Melik ez-Zâhir (1346-1383) Samudra-Pasai tahtına oturmuşlardır. Son Samudra-Pasai Sultanı da Zeynelabidin (1513-1524) adını taşımaktadır.²² Dolayısıyla, İbn Battûta'nın seyahatnamesinde bahsettiği Melik ez-Zâhir, sultanlığın en güçlü isimlerinden olan Muhammed Melik ez-Zâhir olmayıp, ya Mahmud Melik ez-Zâhir ya da Mansur Melik ez-Zâhir olmalıdır.

Bu arada, Samudra-Pasai Sultanlığı'nın ne zaman kurulduğu ve nasıl Müslüman olduğu hususunda da bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır. Bölgede resmen İslamiyet'i kabul eden ilk krallığın Sumatra adasındaki Perlak sahil devleti olduğu, gerek mahalli kaynaklarca gerekse diğer tarihi deliller tarafından teyit edilebilmektedir. Pasai liman kentinin biraz kuzeyinde yer alan Perlak, daha sonra Pasai ile birleşerek Pasai Sultanlığı'nı oluşturmuştur. Bu devletin Samudra-Pasai adını alması da, daha sonraki yıllarda idare merkezinin sahildeki Pasai'den birkaç mil içerdeki Samudra'ya taşınmasından sonra gerçekleşmiştir. 1292 yılında bölgeyi ziyaret eden ünlü Venedikli seyyah Marko Polo, Sumatra adasında yaklaşık beş ay kalmış ve sahilde kurulan küçük krallıklara, bu arada Pasai'ye de uğramıştır. O, bu yerin halkının hala putperest olduğunu ve hükümdarının da doğuştan çok güçlü ve zengin bir putperest kral olduğunu belirtir. Ona göre, bölgede sadece Perlak tam olarak İslamlaşmıştır.²³ Ancak, Marko Polo'nun Sumatra adasını ziyareti sırasında Pasai Krallığı'nın henüz resmen Müslümanlığı kabul etmediği görülse de, ülkesi içinde Müslümanların varlığına ve kralın Müslüman taccirlerle iyi ilişkiler kurduğuna dair kuvvetli deliller vardır. Nitekim, Çin kaynaklarına göre Samudra-Pasai Krallığı 1289 yılında Çin Moğol İmparatoruna Hüseyin ve Süleyman adlarında iki müslümanı elçi olarak gönderdiği belirtilmektedir.²⁴

Bu bilgilerden hareketle, Samudra-Pasai Sultanlığı'nın XIII. yüzyıl başlarında kurulduğunu, aynı yüzyılın sonlarına doğru resmen İslamiyet'i kabul ettiğini söylemek mümkündür. Gerek mahalli rivayetlere gerekse epigrafik delillere göre bu sultanlığın ilk müslüman hükümdarının 1297 yılında ölen Melik es-Salih olduğu anlaşılmaktadır. Onun mezar taşı ile diğer birçok müslüman mezar taşı, Pasai nehrinin sol kıyısında denize yakın bir yerde bulunmuştur.²⁵ Sözlü rivayetlere dayanarak hazırlanan mahalli kaynaklardan *Hikayat Raja-Raja Pasai* (Pasai Krallarının Hikayesi) adlı eserde de, Pasai'nin ilk müslüman sultanının Merah Silau olduğu, müslüman olduktan sonra

22 *Samudra-Pasai sultanlığı ve sultanlarının isim listesi için bkz., Komisyon, "Samudera Pasai Kerajaan", Ensiklopedi Islam, IV, s.248-249; A. Hasmy, Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indonesia, Almaarif Penerbit, Bandung 1989, s.420-430.*

23 *Marko Polo, Marko Polo Seyahatnamesi, II, s.135-137.*

24 *Komisyon, "Samudera Pasai Kerajaan", Ensiklopedi Islam, IV, s.248.*

25 *Bölgede çıkarılan mezar taşlarının bir değerlendirmesi için bkz., S. Qodratullah Fatimi, Islam Comes to Malaysia, Malaya Publishing House, Singapore 1963 s. 29-33; N. A. Baloch, The Advent of Islam in Indonesia, s.41-44; İsmail Hakkı Göksoy, İslam'ın Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı, Beyan Yayınları, İstanbul 1997, s.75-77.*

Melik es-Salih adını aldığı belirtilmektedir. Ayrıca, Merah Silau'nun nasıl müslüman olduğu hususu ise hikayemsi bir tarzda genişçe anlatılmaktadır. Bu İslamlaşma hikayesine göre, Arap Yarımadası'ndan gelen Şeyh İsmail adındaki bir davetçinin faaliyetleri neticesinde Pasai Kralı Merah Silau, müslüman olduktan sonra Melik es-Salih adını almıştır.²⁶

Samudra-Pasai Krallığı'nın ilk hükümet merkezinin de sahildeki Pasai'de olduğu kabul edilmektedir. İkinci hükümet merkezi ise, biraz daha içerde ve batıda olan Samudra'dır. İbn Battûta da ikinci merkez Samudra'yı ziyaret etmiştir. Sumatra adasının adı da, işte bu Samudra kelimesinden gelmekte olup, İbn Battûta'nın seyahatnamesinde "Sumatrah" olarak geçmektedir. Samudra-Pasai Sultanlığı'nın adada önemli bir sultanlık haline gelmesi neticesinde bu ad tüm adaya teşmil edilmiştir.²⁷

Pasai'nin ilk müslüman sultanının Melik es-Salih, oğullarının ise Melik el-Mansur ve Melik ez-Zâhir adlarını almaları, oldukça anlamlıdır. Bu isimler, Mısır'daki Eyyubi ve Memlüklü sultanlarının isimleri olup, İslam tarihinde de önemli işler başarmış büyük şahsiyetler olarak tanınmaktadırlar. Nitekim, Eyyubi Sultanı Melik es-Salih (1240-1249) 1244 yılında Kudüs'ü Haçlılar'dan kurtarmış, Memlüklü Sultanı Melik ez-Zâhir (1260-1277) 1260 yılında Ayn-ı Câlût'ta Moğolları yenerek Moğol istilasını durdurmuştur. Halefi Melik el-Mansur (1279-1290) da Haçlılar'ı Ortadoğu'dan atan büyük bir Türk hükümdarı olarak bilinmektedir.²⁸

Samudra-Pasai sultanlarının önemli şahsiyetlerin isimlerini almaları, o dönemde genelde Ortadoğu, özelde ise Mısır ve Arabistan Yarımadası sahilleri ile Samudra-Pasai arasında kültürel ve ticari ilişkilerin de varlığına işaret etmektedir. Nitekim, Batılı seyyah Tome Pires, XVI. Yüzyıl başlarında bile Pasai liman şehrinde uzun yıllar ikamet eden ve büyük ticaret depolarına sahip Hint, İran, Arap ve Türk kökenli zengin tüccarların varlığından bahsetmektedir. Yine ona göre, bu yabancı tüccarlar kendi dinlerini ve kültürlerini bölgeye taşımaktaydılar.²⁹

Samudra-Pasai Sultanlığı, İslam'ı kabul ettikten sonra Kuzey Sumatra'da müslüman bir siyasi güç olarak ortaya çıkmış ve bu bölgede İslam'ın savunucusu olarak hareket etmeye başlamıştır. Sultanlığın sarayı ve camisi, Malay-Endonezya takımadalarının ilk dini eğitim merkezi haline gelmiştir. Gerek siyasi bir güç gerekse dini eğitimin ana merkezi olarak bu özelliklerini

26 İslamlaşma hikayesinin geniş anlatımı için bkz., R. Jones, "The Conversion Myths from Indonesia", *Conversion to Islam (ed. Nehemia Levtzion)*, New York/London 1979, s.133-136; M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia, Macmillan Asian Histories Series, London 1987, s.8; İsmail Hakkı Göksoy, İslam'ın Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı, s.73-75.*

27 R. A. Kern, "Pase", *İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975, IX, s.523.*

28 Rita Rose Di Meglio, "Arab Trade with Indonesia and the Malay Peninsula from the 8th to the 16th Century", *Islam and The Trade of Asia: A Colloquium (ed. D. S. Richards)*, Bruno Cassirer Oxford and University of Pennsylvania Press, Oxford 1970, s.117.

29 Rita Rose Di Meglio, "Arab Trade with Indonesia and the Malay Peninsula from the 8th to the 16th Century", s.119.

1521'deki Portekiz işgaline ve aynı tarihte sultanlığın yıkılışına kadar sürdürmüştür.³⁰ Ayrıca, Samudra-Pasai o devirlerde bir sahil devleti konumundadır ve hükümdarı da ticaret gemilerini bizzat teçhiz eden denizci bir sultandır. Nitekim, İbn Battûta da Çin'den dönüşü sırasında Fukien'de ona ait bir gemi ile karşılaşmış ve o gemi ile Çin'den Sumatra'ya seyahat etmiştir. Sultanlığın saray hayatı Hindistan'daki Delhi Türk Sultanlığı'nın saray hayatının bir taklididir. Samudra-Pasai sultanı ilme ve alimlere saygı duyan bir kişiliğe sahiptir. Memleketinin iç kısımlarındaki yerlilere karşı cihat faaliyeti yürüten gazi bir hükümdardır. Ülkede kullanılan paralar, kalaydan kesilmiş paralar ile çubuk halinde Çin altınından ibaret paralar mübadele vasıtası olarak kullanılmaktadır. Ülkenin başlıca gıda maddesi ise pirinçtir.

Samudra-Pasai Sultanlığı ileriki yüzyıllarda da önemini büyük ölçüde korumuş ve eskiden olduğu gibi yabancı alimlerin buraya gelmesiyle birlikte bölgede en önemli İslam kültür ve medeniyetinin ana merkezlerinden biri haline gelmiştir. Malay-Endonezya dünyasında dini konularda ve dini eğitimde bir otorite olarak kabul edilmiş ve saygı duyulmuştur. Nitekim, sözlü rivayetlere dayanan mahalli kaynaklardan *Sejarah Melayu* (Malay Tarihi) adlı bir eserde, Malaya Yarımadası'nın güneyindeki Malaka Sultanlığı'nda XV. Yüzyıl sonlarında müslümanlar arasında itikadî bir konuda ateşli tartışmalar yaşanır. Yani Tanrı'nın ebediyen yaratıcı ve koruyucu olmadığını savunan ve Tanrı'nın sıfatlara sahip olmadığını söyleyen bir kişinin kafir olup olmayacağı meselesinde sıcak tartışmalar yapılır. Malaka Sultanı Mahmud Şah (1488-1511) döneminde meydana gelen bu olay üzerine Malaka'daki hiçbir müslüman alim bu karmaşık meseleyi çözemez ve Pasai sultanına açıklama yapmak için başvurur. Her ne kadar *Sejarah Melayu*'da Pasaili alimlerin verdiği cevabi açıklama kaydedilmese de, Pasai Sultanlığı bölgede dini konularda kendisine danışılan bir otorite olmasında şüphe yoktur.³¹

Samudra-Pasai'nin dini konulardaki otoritesi, yine başka bir mesele ile de, yani bir kitabın tercümesiyle ilgili olarak anlatılır. Bu rivayete göre, Mekte'de Mevlana Ebu İshak tarafından kaleme alınan Dürr'ül-Manzum adlı kitabı öğrencisi Mevlana Ebu Bekir Malaka'ya getirir ve Sultan Mansur Şah'a (1456-1477) hediye verir. Ancak Malaka sultanı ve saraydaki diğer görevliler kitabın dili Arapça olduğu için kitabı anlamazlar. Kitabın muhtevasını anlamada ısrarlı olan Sultan, saray görevlilerine kitabı tercüme ettirmek ve yorumlamak üzere Samudra-Pasai'ye gönderilmesini emreder. Kitap, Samudra-Pasai'de Tuan Pematakan tarafından Malayca'ya açıklamalarla birlikte tercüme edilir ve tekrar Malaka'ya gönderilir. Malaka sultanı bundan çok memnun kalır ve onu kitabın aslını getiren Mevlana Ebu Bekir'e gösterir. O da

30 İsmail Hamid, "The Earliest Centers of Islamic Studies in the Malay World", Hamdard Islamicus, Vol. IX, No:1, 1986, s.74,75.

31 Azyumardi Azra, "Education, Law, Mysticism: Constructing Social Realities", Islamic Civilization in the Malay World (ed: Mohd. Taib Osman), Dewan Bahasa dan Pustaka/IRCICA, Kuala Lumpur/İstanbul 1997, s.151-152.

tercüme ve yorumdan çok hoşlanır.³² İşte bu örnekler göstermektedir ki, Samudra-Pasai Sultanlığı İslam dünyasının Güneydoğu Asya bölgesinde XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca önemli bir dini eğitim ve kültür merkezi olarak tarihteki yerini almıştır.

Malay-Endonezya takımadalarında İslam kültürünün geliştiği ilk merkez olarak kabul edilen Samudra-Pasai'de, bizzat sultanın hamiliği altında hem cami hizmetlerinin hem de camiye bitişik geleneksel eğitim kurumu olan halkanın varlığı ve sultanın dini ilimlere karşı olan aşırı ilgisi, birçok yabancı alimin Samudra-Pasai'ye gelmesine yol açmıştır. Bu durum, neticede Samudra-Pasai'nin Malay dünyasında İslam dini eğitim ve öğretiminin ilk merkezi olarak yükselmesine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla, Samudra-Pasai'de Malay dünyasının dışından İslam alimlerinin bulunması, sultanlıktaki dini hayatın oldukça dinamik olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu, Samudra-Pasai'nin Malay-Endonezya dünyasında da tanınmasına yol açmış ve birçok yerden öğrencilerin gelmesine vesile olmuştur. Bunlar arasında en çok tanınanı, Mevlana Nureddin (veya Nurullah) adlı öğrencidir. Mevlana Nureddin, Pasai'deki öğreniminden sonra Cava'ya seyahat ederek orada İslamiyet'i yaymak için çaba sarf etmiş ve daha sonra mahalli geleneklerde "veli sanga" olarak bilinen "dokuz veli"den biri olan meşhur Sunan Gunung Jati olmuştur. Hatta, Batı Cava halkının büyük bir bölümünün İslam'a girmesinde önemli rol oynamasından dolayı Çeribon ve Banten sultanlıklarının gerçek anlamdaki manevi kurucusu olarak kabul edilmektedir.³³ Böylece, Samudra-Pasai Sultanlığı İslamiyet'in başka bölgelere yayılmasında da önemli rol oynamış ve Malayca İslam literatürünün gelişmesine de öncülük etmiştir.

İbn Battûta'nın seyahatinden sonra Samudra-Pasai devleti, 1365 yılına doğru Cava'da yükselen Macapahit İmparatorluğu'nun egemenliğini bir süre tanımak zorunda kalmıştır. Ayrıca, Cheng Ho adındaki bir Çin elçisinin bildirdiğine göre, 1416 yılında burası adanın kuzeyindeki Pidie ile sürekli savaş halindeydi. Aynı elçi buranın mahsulleri olarak pirinci, ipek böceği ve kara biberi zikreder.³⁴ 1511 yılında şehri ziyaret eden Tome Pires de, *Suma Oriental* adlı eserinde Samudra-Pasai'yi güçlü ve müreffeh bir krallık olarak tavsif etmektedir. Sınırları, Kuzey Sumatra'nın tüm doğu bölgesini ve iç kesimlerde güneydeki Minangkabau Krallığı'nın topraklarına kadar uzanmaktaydı. Pasai liman şehri, kozmopolit bir şehir görünümündeydi. Şehirde Arabistan Yarımadası, Türkiye, İran, Gucerat, Bengal, Siam (Tayland), Malaya Yarımadası ve Cava adasından olmak üzere birçok yabancı müslüman tüccar bulunmaktaydı. Şehrin yerli nüfusu ise, yaklaşık olarak 20 bin civa-

32 C. C. Brown (ed. & trans.), "Sejarah Melayu" or Malay Annals, Oxford University Press, Kuala Lumpur/Oxford, 1970, s.92-93; Azyumardi Azra, "Education, Law, Mysticism: Constructing Social Realities", s.152.

33 H. J. de Graaf - Th. G. Th. Pigeaud, De Eerste Moslimse Vorstendommen op Java, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1974, s.111-114.

34 R. A. Kern, "Pase", IA, IX, s.524.

rında idi. Şehirde yaşayanlar, şehirlerinden övünçle bahsetmekteydiler ve şehri Sumatra adasına bedel olarak görmekteydiler. Pires, "Pasai Krallığı, Pase adındaki bir şehre sahiptir; bazıları onu Camotora (Sumatra) olarak adlandırır. Çünkü tüm adada buradan daha önemli hiçbir yer yoktur; neticede şehir adını tüm adaya vermiştir" der.³⁵

* İşte, bölgenin dışa açılan bir kapısı olması ve karabiber ihracatını elinde tutması, Avrupalı sömürgeci güçlerin dikkatini buraya çekmiş ve 1521 yılında Portekizliler burasını işgal etmişlerdir. Samudra-Pasai bölgesi üç yıl Portekiz işgali altında kaldıktan sonra 1524 yılında daha kuzeyde büyümekte olan Açe Sultanlığı'nın Portekizliler'i buradan kovmasıyla birlikte Açe devletinin egemenliği altına girmiştir.

b) Mul-Cava.

İbn Battûta'nın Güneydoğu Asya'da ziyaret ettiği ikinci yer Mul-Cava'dır. Samudra-Pasai sultanının yanında 15 gün kaldıktan sonra, sultan ona bazı ihşanlarda bulunup, yolluk vermesinin ardından sultanın maiyetinden birisiyle seyahatine devam eder. 21 gece sultanın memleketi dahilinde yol gittikten sonra Mul-Cava'ya varır. Burasının uzunluğu 2 aylık mesafedir. O, burasını bir kafir ülkesi olarak tavsif eder. Burada çok iyi Ud-i Kakulla ve Kumarı (Khmarî) gibi ürünler elde edilir. Sultan Melik ez-Zâhir'in ülkesinde yalnız günlük, kafur ve bir miktar karanfil ve ud-ı hindî bulunmasına rağmen, bunlar Mul-Cava'da bol miktardadır. İbn Battûta, bu ürünleri layıkıyla tetkik ettiğini söyledikten sonra, günlük, kâfur, ud-i hindî ve karanfil gibi kokulu bitkilerin de kısa bir tasvirini yapar. Ardından da Kakulla limanına vardığını belirtir. O, Kakulla'yı güzel bir şehir olarak tavsif eder ve Mul-Cava kralının topraklarının bir parçası olarak gösterir. Burada korsanlara ve saldırganlara karşı korunmak üzere çukurlar vardır. Surları yontma taştan olup, genişliği üç fil geçebilecek büyüklüktedir. Burası ud-i hindî adı verilen kokulu ağaçlar bakımından boldur ve tüccarlara bunu pamuklu kumaş karşılığında satarlar. Çünkü burada pamuklu kumaşlar ipekli kumaşlardan daha fazla tutulur. Bundan başka Kakulla'nın binek ve yük taşıma aracı olarak filler kullandıklarını, hemen hemen her hanenin evinin önünde bir fil bulunduğunu söyler.³⁶

İbn Battûta, Kakulla'yı tasvir ettikten sonra tekrar Mul-Cava hükümdarından bahseder. O, "Mul-Cava sultanı" olarak adlandırdığı hükümdarın bir kâfir olduğunu ve onu sarayının dışında bir kubbe altında otururken devlet erkanını yaya olarak resmi geçit töreni yaparken gördüğünü belirtir.³⁷ Hükümdarın iyi atlara sahip olduğunu, ahalinin ise filler üzerinde savaştıklarını söyler. Daha sonra İbn Battûta, selam vererek hükümdarın huzuruna çıkar ve hükümdarın "selam" lafzını anladığını ifade eder. O, burada hükümdarın iyi muamelesiyle

35 Tome Pires, *The Suma Oriental of Tome Pires (ed. & trans: Armando Cortesoa)*, Hakluyt Press, London 1944, s. 142-143; Ayrıca bkz., Azyumardi Azra, "Education, Law, Mysticism: Constructing Social Realities", s.148.

36 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.456-457.

37 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.457.

karşılıştır. Hükümdar yere oturduğu halde, misafirini bir kumaş parçasının üzerine oturtur. İbn Battûta, ayrıca burada boynunu keserek kendisini hükümdara adayan bir kölenin cesedinin yakılma adetini de seyretmiştir. Burada kaldığı üç gün boyunca kral onu gayet iyi bir şekilde ağırlamıştır.³⁸

İbn Battûta'nın zikrettiği Mul-Cava'nın neresi olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, burasının Sumatra adasının güneyindeki Palembang, diğerleri de Cava adasının kuzeybatısı olduğunu belirtmişlerdir. Hatta, bazı yazarlar onun Cava'ya inmediğini iddia ederek Mul-Cava'yı Malay Yarımadası'nda bir yer olarak göstermişler ve Kakulla'yı da onun başkenti yapmışlardır. Ancak, Mul-Cava'nın muhtemelen bugünkü Cava adası olma ihtimali kuvvetlidir. Çünkü, "Mul" kelimesinin Farsça'da eskiden "sınır", "uç" anlamlarına gelen bir kelime olduğu belirtilir. Sanskritçe'de de "Mula", "kök", "asıl" anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla müslüman Arap coğrafyacılar da Cava adasını Orta Sumatra'dan ayırt edebilmek için Mul-Cava tabirini tercih etmişlerdir.³⁹ Avrupalı ilk haritacılar da Sumatra adası için Büyük Cava, Cava adası için de Küçük Cava tabirlerini kullanmışlardır.⁴⁰

İbn Battûta'nın bahsettiği Kakulla liman şehrinin neresi olduğu hususunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, onun ya Malay Yarımadası'ndaki Kalah'in kuzeyinde ya da Hindi-Çin'in doğusunda bir yerde olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, Malay Yarımadası'nın kuzey batısında, muhtemelen Malaka ile Kedah arasında eski bir liman kenti olma ihtimali yüksektir. Çünkü İbn Battûta, bazı ticaret mallarından bahsettikten sonra Kakulla limanına vardıklarını belirtir ve bundan sonra Mul-Cava kralını tasvir eder. O, Kakulla'nın Mul-Cava'nın başkenti olduğunu söylemez ve Kakulla ile ilgili bölümde de Mul-Cava kralından bahsetmez. Büyük ihtimalle İbn Battûta'nın notları burada birbirleriyle karıştırılmış olabilir.⁴¹

İbn Battûta'nın seyahati, aşağı yukarı Macapahit İmparatoru Gajah Mada dönemine (1330-1364), yani Cava'nın en geniş yayılma dönemine rastlamaktadır. İbn Battûta'nın eserinde bahsettiği Mul-Cava sultanı da muhtemelen bu Macapahit İmparatoru olabilir. Çünkü İbn Battûta, Mul-Cava hükümdarını "kafir" olarak zikretmekte ve egemenliğinin de Kakulla'ya kadar uzandığını söylemektedir. Dolayısıyla, Cavalı hükümdarlar sık sık Malay ve Hindi-Çin yarımadalarının güney kesimleri üzerinde de hak iddia etmekteydiler. Hatta, Macapahit Devleti, özellikle 1350'li yıllardan sonra Malay Yarımadası, Borneo adası ve bugünkü Tayland ve Kamboçya sahilleri üzerinde bile egemenlik iddiasında bulunmuştu.⁴²

38 Muhammed et-Tançî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s. 458.

39 G. R. Tibbetts, A Study of the Arabic Texts Containing Material on Southeast Asia, s. 151-152.

40 Ph. S. Van Ronkel, "Sumatra", İslam Ansiklopedisi (İA), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, XI, s. 36-38.

41 G. R. Tibbetts, A Study of the Arabic Texts Containing Material on Southeast Asia, s. 131-132.

42 Nicholas Tarling (ed.), The Cambridge History of Southeast Asia: Volume One, Part One, From Early Times to c.1500, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 179-180; C. P. Fitzgerald, A Concise History of East Asia, Penguin Books, Bungay, Suffolk / Great Britain, 1974, s. 278-279.

c-) Tavalisi Ülkesi.

İbn Battûta, Mul-Cava'dan sonra Bahr-ı Kâhil, yani Bahr-ı Rakid'e (Büyük Okyanus) açılır ve hiç rüzgar ve dalgaya tutulmadan 37 gün bu denizlerde gider. En sonunda Tavalisi denilen bir ülkeye ulaşır. Burasının hükümdarı da aynı adla anılır. İbn Battûta, Tavalisi ile ilgili olarak Türklere has bazı özellikleri de kaydeder. O, bura halkını ve hükümdarını şöyle tavsif eder:

"Bu ülke geniştir. Hükümdarı Çin hükümdarı seviyesindedir. Birçok Çunklara sahip olup, bir şey mukabilinde sulh talep olununcaya kadar, bunlarla Çinliler'e karşı savaşır. Bu ülke halkı putperesttir. Simaları güzel olup, Türklere herkesten daha fazla benzerler. Renklerinde kırmızılık hakimdir. Şecaatli ve yiğit kimselerdir. Kadınları gayet güzel ata biner, ok atar ve erkek gibi savaşırılar."⁴³

İbn Battûta, Tavalisi ülkesi hakkında bu bilgileri verdikten sonra ülkenin en büyük limanı olan Keylûkari limanına demir attıklarını belirtir. Burası, Tavalisi hükümdarının yönetmek üzere kızı Urduca'ya hediye ettiği bir liman şehridir. Hükümdar oğluna da başka bir vilayet tevcih etmiştir. Keylûkari limanına varışlarının ikinci gününde, Melike Urduca tüm gemi mürettebatına bir davet verir. Ancak İbn Battûta, bura ahalisi "kafir" olduğu, yani müslüman olmadığı için onların yemeklerini yemeği kabul etmez. Melike Urduca'ya davete gelmeyen kişinin bir Bahşi, yani Kadı olduğu söylendikten sonra, adamlarını tekrar gönderip çağırır. İbn Battûta, bu ısrar üzerine kalkıp Melike'nin yanına gider ve onu büyük bir tahtta oturduğu halde selamlar. Melike de onu Türkçe olarak "Hoş musun, yahşi misin?", yani "Nasılsınız ?, İyi misiniz" diyerek yanına oturtur. Melike aynı zamanda güzel Arapça da yazmaktadır. Hizmetçilerinden birine "Devat ve bitik getir", yani "Kalem, kağıt getir" der. Bunlar getirildikten sonra, Melike Arapça olarak besmeleyi yazar ve yazdığını İbn Battûta'ya sorar. İbn Battûta da "Tanrı nam", yani "Allah'ın ismi" cevabını verir. O da "Hoş", yani "İyi" der. Sonra hangi memleketten geldiğini sorunca da, İbn Battûta Hind'den geldiğini söyler. Bu ülkeye ait bazı sorular sorduktan sonra, Melike "Şüphesiz bu ülkeye sefer edip, oraları zapt edeceğim. Çünkü orada çok asker ve servet bulunması hoşuma gidiyor" der.⁴⁴ Melike İbn Battûta ve arkadaşlarına, çeşitli elbiseler, iki fil yükü pirinç, iki dişi manda, 10 koyun ve diğer bazı yiyecekler ile baharatlar vererek uğurlar. Daha sonra, Tavalisi ülkesinden ve Melike'nin bulunduğu Keylûkari limanından ayrılarak Çin'e seyahat eder.

İbn Battûta, ayrıca gemi kaptanı Nahüda İbrahim'den naklen bu Melike ve ülkesiyle ilgili olarak şunları söyler:

"Bu Melike'nin askeri arasında kadınlar ve cariyeler bulunup, erkekler gibi savaşır. Bir defasında düşmanla yapılan bir savaşta askerlerinin çoğu kırılarak mağlubiyetine az bir şey kalmışken, kendisi bizzat ileriye atılıp, muharebe saflarını yararak düşman hükümdarına vardı ve bir darbeye onu

43 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.459.

44 Muhammed et-Tancî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.459.

yere serdi. Bunu müteakip düşman ordusu bozguna uğradı. Melike, düşman hükümdarının kesilmiş başını bir mızrağın ucuna geçirip getirdi. Mak-tul hükümdarın ailesi, külliyetli miktarda para karşılığında kesik başı Meli-ke'den geri aldı. Melike babasının yanına döndüğünde, babası oğlu elinde bulunan bu beldeyi kızına verdi. Melikzadeler onunla evlenmeye talip oldu-ğu halde, "Ancak benimle mübareze ederek galip gelen adamla evlenirim" dedi. Bunlar, Melike kendilerine galip gelirse, kendilerine leke gelir korku-suyla mübarezeeye cesaret edemediler".⁴⁵

İbn Battûta'nın eserinde zikrettiği Tavalisi ülkesi ve liman kenti Keyl-ûkari'nin neresi olduğu hususunda değişik görüşler ileri sürülmüş ve burası farklı yerlerde gösterilmiştir. Bazıları, Güneydoğu Asya'da Tavalisi'ye benze-yen bir yer ve bir isim bulmaya çalışmışlar ve çeşitli alternatifler ileri sür-müşlerdir. Diğerleri de, Tavalisi'nin bugünkü kuzey Vietnam bölgesindeki Tonking olduğunu ileri sürmüşler, çünkü Tonking Çin ile sık sık savaşa giriş-miş ve sonra da barış yapmıştır. Diğer taraftan Batılı araştırmacılardan Hen-ry Yule, bu görüşe karşı çıkarak Tavalisi'nin kesinlikle Hindi-Çin Yarımada-sı'ndaki (Indo-China) bugünkü Kamboçya veya kuzey Vietnam'daki Ton-king olamayacağını, çünkü İbn Battûta'nın Tavalisi'yi tanıtırken onu Çin'e yakın veya Çin sahillerinde olarak göstermediğini belirtmiştir. Ayrıca, İbn Battûta, Mul-Cava'dan ayrıldıktan sonra ancak 37 gün denizde yol aldıktan sonra Tavalisi'ye ulaşmış ve hiç rüzgar ve dalga gibi tabii zorluklarla karşı-laşmadan gitmiştir. Ona göre, İbn Battûta Cava Denizi'nden Makassar Boğazı vasıtasıyla Filipinler'in güneyindeki Sulu takımadalarına ulaşmış ve dolayı-sıyla Tavalisi'yi esas Sulu adası olarak değerlendirmiştir. Bunu da Sulu ada-sında korsanların ve fillerin çokluğu ile izah etmiştir. Yule ayrıca, Tavalisi adını Maluku'daki Taval, Borneo'nun doğu sahilindeki Talysian ve Sulu takımadalarındaki Tawi-Tawi ile İbn Battûta'nın zikrettiği Keylûkari liman şehrinin ismini de, Sulavesi'deki (Selebes) Curi-Curi (Kaili) veya Borneo'nun kuzeydoğu sahilindeki Kalakah ile özdeşleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Marko Polo seyahatnamesinde Kaidu'nun kızı Aijaruc'un güçlü fiziki yapıya sahip bir kız olarak tavsif etmesi ve ancak taleplilerinin birbirleriyle dövü-şüp yendikten sonra en güçlüsü ile evleneceğini belirtmesi, Prenses Urduca ile bir ilişkisini kurmuştur. Diğer bir Batılı araştırmacı G. Ferrand ise, İbn Battûta'nın Çin'e kadar seyahatine şüphe ile bakmakta, Sumatra'da İbn Batt-ûta'nın ziyaret ettiği Sultan Melik ez-Zâhir'in 1326 yılında vefat ettiğini, Sumatra'nın doğusundaki Tavalisi diye bir yerin başka hiçbir kaynakta be-lirtilmediğini ve bu yer hakkında İbn Battûta'nın söylediklerinin efsaneden öte bir şey olmadığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla ülkeyi yöneten ve Türkçe konuşan güçlü Prenses Urduca hikayesinin de tamamen uydurma oldu-ğu nu iddia etmiştir.⁴⁶

45 Muhammed et-Tançî, İbni Batuta Seyahatnamesi, s.460.

46 Tatsuro Yamamoto, "On Tavalisi Described by Ibn Batuta", s.212-214.

Daha sonra yapılan araştırmalar neticesinde, özellikle Japon araştırmacı Yamamoto'nun ulaştığı sonuçlar çerçevesinde, Tavalisi'nin Hindi-Çin Yarımadası'nda olduğu hususu kuvvet kazanmıştır. Dolayısıyla Yamamoto, Tavalisi'nin ne Tonking ne de Sulu'da bir yer olduğunu, Hindi-Çin Yarımadası'ndaki eski Çampa'dan başka bir yerde olamayacağını ileri sürer. Çünkü o, Çampa'nın eskiden uluslararası deniz ticareti güzergahı üzerinde olduğunu, gerek Sumatra ve Çin gerekse Cava ile Çin arasında ticaret gemilerinin sıklıkla uğradığı bir sahil liman kenti vazifesi gördüğünü iddia etmektedirler. Hem daha önceki Arap coğrafyacılarının hem de Marko Polo gibi seyyahların takip ettiği güzergah üzerinde olmasından dolayı Tavalisi'nin Çampa'dan başka bir yer olamayacağı görüşünü savunmuştur. Meselâ, Marko Polo, İbn Battûta'dan yaklaşık 50 yıl önce Zeytun'dan sonra Çampa'ya, oradan da Cava'ya geçmiştir.⁴⁷ Yine, Tome Pires'in verdiği bilgilere göre, Çampa'dan Malay Yarımadası üzerindeki Malaka'ya, oradan Sumatra'daki Pasai'ye ve Pedir'e, hatta Bangladeş, Hint ve Aden ve Mısır taraflarına kadar gemiler gidip gelmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla, Çampa XV. Yüzyıl başlarında bile uluslar arası deniz ulaşımındaki önemini korumaktadır ve Ortadoğu ile Çin arasında deniz yoluyla yürütülen uluslar arası ticari faaliyetlerin uğrak noktalarından biridir.⁴⁹

Ayrıca, Yamamoto Çampa krallarının eskiden "Taval" unvanıyla anıldıklarını, meselâ XIV. yüzyıl başlarında Çampa Kralı IV. Jaya Sinhavarman'ın mezar taşında "Taval Çura Adhikavarman" yazılması ve diğer bazı aristokratik şahsiyetlerin mezar taşlarında da aynı unvana, yani "Taval" kelimesine rastlandığını söyleyerek Tavalisi'nin eski Çampa olduğu görüşünü desteklemektedir.⁵⁰ Yamamoto, Tavalisi hükümdarının kızı Melike Urduca kelimesinin de, muhtemelen ilk zamanlar Çampa krallarının muhafızları için daha sonra da bizzat kralların kendileri için kullanılan "Urudja" kelimesinin Arapça'ya hatalı olarak aktarılmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Urduca'nın Türkçe bir kelime olduğunu bilen İbn Battûta, Prensesin de Türkçe konuştuğunu, Arap alfabesini tanıdığı sonucuna vardığını kaydetmektedir. Ancak, Yamamoto, bunları, yani Prenses'in Türkçe konuşması meselesini uydurma olarak değerlendirmektedir.⁵¹

Yamamoto, Tavalisi'nin Çin'in bir rakibi olduğu ve onunla savaşa giriştiği hususuna da, İbn Battûta'nın ziyaretinden yarım yüzyıl önce 1282 tarihinde Çin İmparatorluğu'nun Moğol Hükümdarı Kubilay Han'ın Çampa'yı egemen-

47 Marko Polo, *Marko Polo Seyahatnamesi, II*, s.130-132.

48 Rita Rose Di Meglio, "Arab Trade with Indonesia and the Malay Peninsula from the 8th to the 16th Century", s.120.

49 Müslüman tüccarların Çin ile yaptıkları ticari faaliyetler ve önemli ticaret limanları için bkz., Hee-Soo Lee (*Cemil Lee*), *İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması, TDV Yayınları, Ankara 1988*, s.34-39.

50 Tatsuro Yamamoto, "On Tavalisi Described by Ibn Batuta", s.215-216.

51 Tatsuro Yamamoto, "On Tavalisi Described by Ibn Batuta", s.226-230.

liği altına almak için saldırıda bulunduğunu ve bu güney eyaletlerin yönetiminden sorumlu olan Orta Asya kökenli bir vali görevlendirdiğini, hatta ileriki yıllarda da Çin Yuan İmparatorunun Çampa'ya saldırdığını gerekçe göstermektedir.⁵² Nitekim, Moğollar döneminde Çin Moğol hükümdarı Kubilay Han, Annam kralına gönderdiği bir emirde Türkistan işleri hakkında bilgi almak için Annam'daki Uygur Türklerine mensup müslüman tüccarların geri gönderilmesini talep etmiş, ancak Annam kralı da ülkesinde sadece iki Uygur müslüman tüccarı bulunduğunu ve bunların da yakın zamanda öldüğünü söyleyerek geçiştirmeye çalışsa da fayda vermemiştir.⁵³ Kubilay Han generali Sagatu ile Çampa'ya 1282 yılında bir donanma göndererek saldırmış, ancak Çampa kuvvetlerini yenmelerine rağmen, sıcak iklime alışkın olmayan askerler iki sene sonra geri çekilmişlerdir. 1284 yılında da Annam üzerinden karadan taarruza geçen Moğol ordusu, fazla bir başarı gösterememiş ve Sagatu'nun kendisi de burada öldürülmüştür. Ancak Çampa kralı en sonunda 1294 yılında Moğollar'ın üstün egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. İleriki yıllarda da Çampa'nın Annam ve Yuan hanedanları ile mücadelesi devam etmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla, bölgede Çin imparatoru ile sık sık savaşan ülke tanımı Çampa'ya uymaktadır.

İbn Battûta'nın Tavalisi halkının Türklere benzediği yönündeki anlatımına gelince, Çampalılar bölgedeki diğer toplumlardan daha beyazımsı oldukları için öteden beri "Türklere benzer" bir topluluk olarak anılmıştır.⁵⁵ Meselâ, Hindistan ve ötesi hakkındaki verdiği kıymetli bilgilerle tanınan meşhur Türk alimi Birunî (ö.1048), bugünkü Kamboçya ve Güney Vietnam taraflarında yaşayan "Khmer halkının rengi beyazımsıdır. Onlar küçük boylu ve Türklerinki gibi bir yapıya sahiptirler. Onlar Hindu dinine mensup olup, kulaklarını delme adetleri vardır" diyerek İbn Battûta'dan yaklaşık üç asır önce bu gerçeği kaydetmiştir.⁵⁶ Dolayısıyla, diğer bir araştırmacının da belirttiği gibi, Hindi-Çin halkı bazı müslüman coğrafyacılar tarafından "Türkler'e benzer" bir topluluk olarak tasvir edilmiştir. Açıkçası bura halkı Moğollaşmış bir ırk, yani açık tenli "Türklere benzeyenler" olarak tanımlanmıştır.⁵⁷ Tabii ki, Melike Urduca'nın birkaç cümle Türkçe konuşması ve Arap alfabesini tanuması ise, Çampa limanının Türk ve müslüman tacirler dahil değişik toplumlara mensup tüccarların uğradığı uluslararası bir ticaret limanı olmasından kaynaklanabilir. Yoksa, Türk dilinin kullanılmasının Hindi-Çin ile bir ilgisi yoktur.

52 Tatsuro Yamamoto, "On Tawalisi Described by Ibn Batuta", s.220.

53 W. Eberhard, Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.270.

54 Kubilay Han'ın Çampa ve Annam'a karşı yaptığı seferler için bkz., W. Eberhard, Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi, s.271; E. D. Philips, The Mongols, Thames and Hudson, London 1969, s.107-109.

55 Tatsuro Yamamoto, "On Tawalisi Described by Ibn Batuta", s.221.

56 Biruni, Alberuni's India (trans: E.C. Sachau), London 1887'den naklen G. R. Tibbetts, A Study of the Arabic Texts Containing Material on Southeast Asia, s.50.

57 G. R. Tibbetts, A Study of the Arabic Texts Containing Material on Southeast Asia, s.98.

Kısacası, Yamamoto'nun da belirttiği gibi Tavalisi ülkesinin Hindi-Çin Yarımadası'nda bir yer, muhtemelen de eski Çampa'nın olma ihtimali kuvvetlidir. Tavalisi'nin liman kenti Keylûkari'nin ise Çampa'nın güneyindeki bugünkü Phanrang liman kenti olması mümkündür. Keylûkari adının Phanrang şehrinin eski yerleşim yeri olan Klong Garai kelimesinin İbn Battûta tarafından mahal-li Çam dilinden Arapça'ya bozularak aktarılmış olabileceği belirtilir.⁵⁸

3. Sonuç

Buraya kadar verilen bilgilerin kısaca bir değerlendirmesini ve özetini yapacak olursak, şu sonuçlara varmamız mümkündür. Her şeyden önce, İbn Battûta'nın seyahatnamesinde gezip gördüğü Güneydoğu Asya ülkeleri ve bölgenin coğrafyası hakkında bizlere tarihi kıymete haiz önemli bazı bilgiler sunduğu ortadadır. Ancak, bunun hacminin, gezip gördüğü diğer yerlerle ilgili anlatımıyla, özellikle Hindistan'da uzun yıllar kaldığı için burası hakkında verdiği bilgilerle karşılaştırdığımız zaman, çok fazla olduğu söylene-mez. Fakat, onun verdiği bilgiler o döneme ait bölge hakkındaki yeterli ve sahil tarihi kayıtların azlığı karşısında, daha da fazla önem kazanmaktadır. Çünkü, bölgenin geçmiş tarihinin aydınlatılmasında sözlü kaynaklara dayanan mahalli kaynakların yanı sıra yabancı kaynakların rolü daha büyüktür.

İbn Battûta'nın Güneydoğu Asya'da uğradığı ilk yer, Sumatra adasının kuzey doğusunda yer alan Samudra-Pasai Sultanlığı olmuştur. O, sultanlığın idare merkezi Samudra ve buradaki dini hayatın boyutu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgiler, diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırıldı-ğı zaman doğruluğu ortaya çıkmaktadır. İbn Battûta'ya göre, Sultan Şafii mezhebinin bir takipçisi idi ve İslam hukukuyla ilgili meseleleri araştırmak ve onlar hakkında tartışma yapmaktan çok hoşlanmaktaydı. Genellikle bu tartışmalar öğleden sonra geç vakitlere kadar sürmekte ve Sultanın tam katılımı ile yapılmaktaydı. İbn Battûta, sultanın tevazulu yapısından çok etkilenmişti. Sultanın davranışları ve açıklamalarından sonra, İbn Battûta'nın onu İslam dünyasının çeşitli yerlerinde gördüğü birçok müslüman hükümdarlar arasında örnek bir şahsiyet olarak tanımlaması sürpriz değildir. Çünkü sultan, diğer bölgelerdeki birçok Malay hükümdarının aksine, sultanlığın büyük camisine Cuma namazlarını kılmak ve dini tartışmalara katılmak için camiye giderken yaya olarak gitmekteydi. Aynı zamanda sultan henüz müslüman olmayan çevre bölgelere karşı fetih ve gaza yaparak İslamiyet'in bölgede kökleşmesine ve yayılmasına katkıda bulunmaktaydı. Sultanlığın merasim ve törenleri ise, daha çok Hindistan'daki Delhi Türk Sultanlığı'nın adetlerine benzemektedir ve bu devletle iyi diplomatik ve ticari ilişkilere sahipti.

Samudra-Pasai Sultanlığı, bölgede ilk ve önemli bir müslüman siyasi güç olarak gerek adalar arası ticarete gerekse uluslar arası deniz ticaretinde söz sahibi olmuştur. İslam dünyasının değişik yerlerinden gelen alimlerin katkısıyla zamanla bölgede önemli bir İslam eğitim ve kültür merkezi hali-

ne gelmiştir. Kendi yetiştirdiği İslam alimleri ve tebliğcileri vasıtasıyla da Malay-Endonezya takımadalarının en uzak noktalarına kadar tesir icra etmiş, İslamiyet'in bölgede yayılmasına katkıda bulunmuştur. Dini muhtevalı Malay edebi literatürün doğmasına da zemin hazırlamıştır. Neticede, Samudra adı tüm adaya damgasını vurarak ada bu kelimenin Arapça'daki telaffuzu olan Sumatra ismini almasına yol açmıştır.

İbn Battûta'nın Mul-Cava olarak adlandırdığı bugünkü Cava adası hakkında ise pek fazla bilgi vermediği görülmektedir. Bunda, muhtemelen burada üç gün gibi kısa süre kalmasının rolü olabilir. Adanın neresine vardığı meçhul olmakla birlikte, hükümdarını "kâfir" olarak tavsif etmekte ve egemenliğinin çok geniş olduğunu zikretmektedir. Nitekim, İbn Battûta Malay Yarımadası'nın batı sahillerinde yer alan Kakulla ticaret limanından bahsederken, burasını Mul-Cava kralının zikriyle beraber kaydetmesi bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca, bu ülke sınırları içinde yetişen ürünler ve onların ticari kıymetleri, bazı kraliyet törenleri ve kralın misafirperverliği hakkında da bilgiler vermektedir. Bununla birlikte, İbn Battûta'nın ziyareti sırasında Cava adasının kuzey sahillerindeki liman kentlerinde müslüman tüccar ve toplulukların yaşadığına dair malumatlar varsa da, henüz İslam dininin burada siyasi bir hüviyet kazanmadığı anlaşılmaktadır.

İbn Battûta'nın eserinde zikrettiği ve hiçbir başka kaynakta bahsedilmeyen Tavalisi ülkesinin ise, Hindi-Çin Yarımadası'nın güney sahillerine egemen olan eski Çampa krallığı olduğu anlaşılmaktadır. Gerek Ortadoğu ile Çin arasındaki eski uluslar arası deniz ticaret güzergahının ana uğrak yerlerinden biri olması gerekse bölgedeki deniz taşımacılığının buradan geçmesi dikkate alındığında, Tavalisi'nin Çampa'dan başka bir yerde olamayacağı açıktır. Ayrıca, İbn Battûta'nın Tavalisi'nin liman kenti Keylûkari hakkında verdiği bilgiler, özellikle Çin'in rakibi olduğu hususu, kentin kozmopolit yapısı ve yöneticisi Melike Urduca hakkındaki anlatımı, halkın beyaz tenlilere yakınlığı gibi hususlar diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerle de örtüşmektedir. Dolayısıyla Tavalisi'nin eski Çampa krallığı, yani bugünkü Hindi-Çin Yarımadası'ndaki güney Vietnam sahilleri olduğu belirginleşmektedir. İbn Battûta eserinde hükümdarlardan bahsederken genellikle onların halk arasındaki unvanlarıyla bahsetmesi dikkat çekicidir. Mesela, Bizans imparatorlarından bahsederken "tefur", Türkistan yöresindeki Türk hükümdarlarını zikrederken "han" ve "tarhan" gibi unvanları kullanmıştır. Aynı şekilde, Samudra sultanı için "melik ez-zahir", Tavalisi kralı için de "taval" unvanının kullanılması söz konusudur.

Kısacası, İbn Battûta eserinde Güneydoğu Asya'da ziyaret ettiği liman kentleri ve bazı sultan ve yöneticiler hakkında bilgi vermektedir. Halkın inançları, örf ve adetleri, yabancılara bakışı ve geçim kaynaklarından başka bu bölgede yetişen ve ticari değeri olan ihraç ürünlerinden de fazlaca bahsetmektedir. Özellikle, günlük, kafur, ud-i hindi, karanfil, tarçın, kara biber gibi kokulu bitkiler ve baharatların kısa tasvirlerini, nerelerde daha çok yetiştirildiğini ve ticari değeri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bölgenin ana gıda maddesi olarak ta pirinç, deniz ürünleri ve tropikal meyveleri saymıştır.